

مای درس

گروه آموزشی عصر

www.my-dars.ir

درس هفتم

جهان در عصر خلافت عباسی

۱- نخستین خلیفه عباسی که بود؟

ابومسلم و سپاهیانش پس از ورود به کوفه، با ابوالعباس سَفَّاح به عنوان خلیفه مسلمانان بیعت کردند.

۲- عباسیان برای توجیه حقانیت و مشروعیت خلافت خویش، بر چه چیزی، تأکید می کردند؟

بر خویشاوندی و پیوندی که از طریق عباس بن عبدالمطلب با پیامبر داشتند، تأکید می کردند. آنان خود را مصداق اهل بیت و شایسته جانشینی رسول خدا می دانستند.

۳- چه کسی در ابتدای خلافتش مدعی شد که جانشینی پیامبر، حق خاندان او بوده، ولی امویان آن را به زور غصب کردند و اکنون حق به حق دار رسیده است؟

ابوالعباس سَفَّاح

۴- متن زیر را بخوانید و مشخص کنید منظر چه کسی است؟

ابومسلم و سپاهیان پس از ورود به کوفه، با این فرد به عنوان خلیفه مسلمانان بیعت کردند. عباسیان برای توجیه حقانیت و مشروعیت خلافت خویش، بر خویشاوندی و پیوندی که از طریق عباس بن عبدالمطلب با پیامبر داشتند، تأکید می کردند. آنان خود را مصداق اهل بیت و شایسته جانشینی رسول خدا می دانستند. از این رو، این فرد در ابتدای خلافتش مدعی شد که جانشینی پیامبر، حق خاندان او بوده، ولی امویان آن را به زور غصب کردند و اکنون حق به حق دار رسیده است.

جواب: ابوالعباس سَفَّاح

۵- پس از سَفَّاح (ح ۱۳۲ - ۱۳۶ ق)، چه کسی به خلافت رسید؟

برادرش منصور (ح ۱۳۶ - ۱۵۸ ق)،

۶- چه کسی نقش زیادی در تحکیم و تثبیت حکومت عباسیان داشت؟

برادرش منصور (ح ۱۳۶ - ۱۵۸ ق)،

۷- اقدامات منصور عباسی را شرح دهید؟

۱- وی نخست، عموهایش را که مدعی جانشینی سفاح بودند، از همه مناصب مهمی که داشتند خلع کرد و دبیر آنان، ابن مَقَفَّع (روزبه ایرانی) را که متفکری شجاع و مترجم کتاب هایی از زبان پهلوی به عربی بود، به قتل رساند.

۲- او سپس ابومسلم را با وجود خدمات بزرگی که به عباسیان کرده بود، ناجوانمردانه کشت؛ زیرا نگران نفوذ و قدرت فراوان فرمانده سپاه جامگان بود.

۳- منصور همچنین قیام دو تن از علویان و نیز قیام های پر دامنه ای را که در اعتراض به قتل ابومسلم در ایران صورت گرفت، بی رحمانه سرکوب کرد.

۴- یکی از اقدامات مهمی که منصور در جهت تحکیم و تثبیت خلافت خاندان خود انجام داد، بنای شهر بغداد به عنوان پایتخت عباسیان بود. این شهر در مکانی نزدیک تیسفون، پایتخت ساسانیان و بر اساس سنت شهرسازی ایران باستان ساخته شد. صدها معمار، نجار، آهنگر و کارگر که اغلب ایرانی بودند، در بنای بغداد مشارکت داشتند.

۸- نتایج کلی خلافت منصور عباسی را بیان نمایید؟

بدین گونه با از میان برداشتن رقیبان و مخالفان داخلی، بنای پایتخت جدید و پایه ریزی تشکیلات سیاسی اداری منظم در زمان منصور، خلافت عباسیان استوار شد و تمام سرزمین های اسلامی به استثنای آندُلُس تحت فرمان آن درآمد.

۹- دوره های خلافت عباسیان را ذکر کنید؟

الف) دوره نیرومندی و شکوفایی (۱۳۲ - ۲۳۲ ق)

ب) دوره ضعف و تجزیه (۲۳۲ - ۶۵۶ ق)

۱۰- ویژگی های این دوره دوره نیرومندی و شکوفایی (۱۳۲ - ۲۳۲ ق) خلافت عباسی را بیان نمایید؟

۱- در این دوره که صد سال نخست حکومت عباسیان را شامل می شود، خلفا از قدرت و نفوذ فوق العاده ای برخوردار بودند و توانستند تا حد زیادی یکپارچگی قلمرو خلافت حفظ کنند و قیام ها و شورش های مختلف را سرکوب کنند.

۲- آنان همچنین بر امور سیاسی، نظامی، اداری و دینی نظارت و سیطره کامل داشتند؛ حاکمان ولایات، فرماندهان نظامی، وزیران و بسیاری دیگر از کارگزاران حکومتی را عزل و نصب می کردند و دستور به جنگ و صلح می دادند. همه خلفای این دوره قدرتمند بودند، اما منصور، هارون الرشید و مأمون به مراتب قدرت و تأثیرگذاری بالاتری در تاریخ این سلسله داشتند.

۳- یکی از ویژگی های شاخص خلافت عباسیان، اجتناب از سیاست عرب گرایی بود که امویان دنبال می کردند. به همین دلیل، در این دوره، ایرانیان در کنار اعراب از جایگاه ممتازی در حکومت عباسیان برخوردار شدند و نقش مهمی را در اداره امور خلافت به عهده گرفتند. آنان علاوه بر تصدی منصب مهم وزارت و سایر مناصب دیوانی، در مواردی به فرماندهی سپاه و حکومت بر برخی ولایات منصوب شدند.

۱۱- کدام ایرانیان در خلافت عباسی صاحب نفوذ و قدرت شدند؟

علاوه بر ابوسلمه و ابومسلم، ایرانیان دیگری نیز در دستگاه خلافت عباسیان صاحب نفوذ و قدرت فراوان شدند که بارزترین آن‌ها، خاندان‌های برمکی و سهل بودند.

۱۲- پنجمین خلیفه عباسی که بود؟

هارون الرشید (ح ۱۷۰ - ۱۹۳ ق)

۱۳- کدام یک خاندان ایرانی در خلافت هارون نفوذ زیادی داشتند؟ و سرانجام آن‌ها چه شد؟

هارون مقام و حتی جانش را مدیون دبیر و مربی خویش، یحیی پسر خالد برمکی بود، اداره امور خلافت را به او سپرد. یحیی و دو پسرش مدت هفده سال صاحب چنان قدرت و عظمتی بودند که این دوره در تاریخ به دوران فرمانروایی برمکیان معروف شده است؛ اما سرانجام به طور ناگهانی و بی رحمانه به دستور خلیفه از میان برداشته شدند.

۱۴- چه کسانی نقش تعیین کننده‌ای در تحولات خلافت در زمان مأمون (ح ۱۹۸ - ۲۱۸ ق) داشتند؟

فضل بن سهل و برادرش حسن بن سهل که دست پرورده برمکیان و از دهقانان و زمین‌داران بزرگ خراسان بودند.

۱۵- مأمون چگونه خلافت را به دست گرفت؟

هارون دو پسرش امین و مأمون را به ترتیب به عنوان ولیعهد برگزید، اما امین پس از آن که به خلافت رسید، برادرش را از ولیعهدی کنار زد. مأمون با تدبیر و شمشیر خاندان سهل، برادرش را شکست داد و خلیفه شد.

۱۶- مهم‌ترین اقدامات مأمون پس از رسیدن به خلافت را بنویسید؟

پس از آن بود که فضل بن سهل به عنوان وزیر مأمون و حسن بن سهل در منصب حاکم عراق، صاحب قدرت و جایگاه رفیعی شدند. خلیفه حتی تحت تأثیر وزیر قدرتمند خود، مرکز خلافت را از بغداد به مرو منتقل کرد و لباس و پرچم سیاه را که نشان عباسیان بود به رنگ سبز درآورد.

۱۷- چرا بزرگان عرب در صدد برآمدند که مأمون را خلع و فرد دیگری از خاندان عباسی را به خلافت بنشانند؟

بزرگان عرب در بغداد نسبت به تسلط خاندان سهل بر امور خلافت به حسادت و دشمنی پرداختند و در صدد برآمدند که مأمون را خلع و فرد دیگری از خاندان عباسی را به خلافت بنشانند. شاید به همین دلیل بوده که مأمون تصمیم گرفت وزیر خود را به قتل رسانده و برادر او را خانه نشین کند. خلیفه همچنین، دوباره جامه سیاه به تن کرد و بغداد را مرکز خلافت قرار داد.

۱۸- ضعف عباسیان با چه حادثه‌ای آغاز شد؟

با پایان گرفتن حکومت مأمون و خارج شدن اداره امور از دست وزیران ایرانی، به تدریج حکومت عباسیان نیز رو به ضعف و انحطاط گذاشت.

۱۹- چه حوادثی موجب تجزیه قلمرو و کاهش قدرت و اختیارات سیاسی و نظامی خلفای عباسی شد؟

جانشینان مأمون، سپاهی از غلامان ترک که در سرحدات ماوراءالنهر به اسارت مسلمانان درآمده بودند و در سوارکاری و تیراندازی مهارت داشتند، تشکیل دادند. پس از آنکه فرماندهان این سپاه با عنوان امیرالامراء قدرت را به دست گرفتند و بر امور خلافت تسلط یافتند، دورانی از هرج و مرج آغاز شد. آنان خودسرانه، خلیفه‌ای را خلع و فردی دیگر از خاندان بنی‌عباس را برجای او می‌نشانند. حتی برخی از خلفا به دست امیرالامراها کشته و یا کور شدند.

در چنین اوضاع و احوالی بود که قیام‌های ضدعباسیان و جنبش‌های استقلال طلبی، بخش‌های وسیعی از قلمرو خلافت از جمله ایران و شمال آفریقا و مصر را فرا گرفت. رهبران برخی از این قیام‌ها و جنبش‌ها موفق شدند قدرت را در مناطقی به دست گرفته و سلسله‌های حکومتی مستقلی را تأسیس کنند. چنین رویدادی به منزله تجزیه قلمرو و کاهش قدرت و اختیارات سیاسی و نظامی خلفای عباسی بود.

۲۰- امیران و سلاطین چه سلسله‌هایی بر خلافت عباسی تسلط یافتند؟

آل بویه و سلجوقیان

۲۱- پیشینه تأسیس دیوان در دوران اسلامی به چه زمانی بازمی‌گردد؟

به زمان عمر بن خطاب، خلیفه دوم

۲۲- عمر به پیشنهاد هرمان، چه دیوانی را در مدینه تشکیل داد؟

دیوان جُند(سپاه)

۲۳- برگرداندن خط و زبان دیوان از فارسی به عربی به دستور کدام خلیفه صورت گرفت؟

به دستور عبدالملک مروان، خلیفه اموی

۲۴- نظام اداری عباسیان را توضیح دهید؟

در دوره نخست خلافت عباسیان، تشکیلات اداری (دیوانی) منظم و منجسمی با اقتباس از نظام دیوانی عهد ساسانیان شکل گرفت. در آن زمان، منصب وزارت، با الگو گرفتن از دوره ساسانی به وجود آمد و وزیر در رأس تشکیلات دیوانی قرار گرفت. بسیاری از سلسله های حکومتی مسلمانان، از جمله سامانیان، نظام اداری خود را از نظام دیوانی خلافت عباسی اقتباس کردند.

۲۵- زمینه ها و علل شکوفایی علمی و فکری تمدن اسلامی در قرن های چهارم و پنجم هجری را توضیح دهید؟

الف) آموزه های قرآنی و سنت نبوی (گفتار و کردار رسول خدا)، انگیزه فراوانی در مسلمانان برای جست و جوی دانش و علم آموزی ایجاد کرده بود.

ب) خروج مسلمانان از شبه جزیره عربستان و فتح سرزمین هایی مانند ایران، شام، مصر و... که از پیشینه تمدنی کهن و مراکز علمی و آموزشی گوناگونی برخوردار بودند، زمینه ایجاد ارتباط فکری و فرهنگی میان مسلمانان با مردمان دیگر فرهنگ ها را فراهم آورد. در نتیجه این ارتباط، مسلمانان با علوم و دستاوردهای تمدنی مردمان سرزمین های فتح شده آشنا شدند و انگیزه و علاقه فراوانی پیدا کردند که آثار علمی و فرهنگی آن ها را به زبان عربی ترجمه کنند.

پ) حضور پیروان ادیان دیگر از جمله یهودیان، مسیحیان، زرتشتیان و... در کنار مسلمانان، موجب شد که پیروان اسلام برای دفاع از باورهای دینی خود در برابر عقاید غیراسلامی به علوم عقلی و به خصوص علم کلام، روی آوردند. بروز اختلافات دینی در میان مسلمانان و شکل گیری فرقه ها و مذاهب مختلف اسلامی نیز به گسترش علم کلام کمک کرد.

ت) پشتیبانی مادی و معنوی خلفا، وزیران و دیگر مقام های حکومتی از عالمان و فعالیت های آنان، نیز سهم زیادی در رواج و رونق علم و دانش در میان مسلمانان داشت.

۲۶- چه عواملی، گسترش علوم را در قرن اول هجری کند و دشوار کرده بود؟

نخست، آنکه نگارش باورها و دانسته های علمی در فرهنگ عربی آن روزگار چندان معمول نبود. اعراب نقل شفاهی را موثق ترین روش در بیان شعر، لغت، اخبار و احادیث می دانستند. به همین دلیل در آغاز از تدوین احادیث نبوی هم اجتناب می کردند؛ دوم، خط عربی نیز در آغاز، خطی ابتدایی بود که نگارش را دشوار می ساخت؛ سوم، خلفای اموی چندان اعتنایی به علوم و معارف سایر اقوام و جوامع نداشتند و اهتمام به امور علمی در نظر آنان، کاری کم ارزش و در شأن موالی به حساب می آمد.

۲۷- اوج فعالیت های فکری و علمی مسلمانان در زمان عباسیان در زمان کدام خلفا بود؟

هارون و مأمون

۲۸- مورخان، نقش کدام خاندان ها را در گسترش نهضت علمی و فکری دوران هارون و مأمون بسیار مؤثر و مهم می شمارند؟

خاندان های برمکیان و سهل

۲۹- در دوره ی عباسیان اندیشمندان و دانشمندان در کجا گرد هم می آمدند؟

در آن زمان تعداد زیادی از اندیشمندان و دانشمندان با ملیت، زبان و فرهنگ متفاوت در بغداد، پایتخت عباسیان گرد هم آمدند و در مراکز علمی و آموزشی متعددی که در آن شهر تأسیس شده بود، مشغول به کار شدند. بیت الحکمه و رصدخانه بغداد از مهم ترین آن مراکز به شمار می رفتند.

۳۰- منظور از نهضت ترجمه چیست؟

منظور از نهضت ترجمه، جنبش اقتباس و انتقال آثار علمی و فرهنگی تمدن های ایران، یونان، مصر و هند به عالم اسلامی و ترجمه آن ها به زبان عربی در دوره عباسیان بود.

۳۱- نتایج نهضت ترجمه را بنویسید؟

نهضت ترجمه تأثیر بسیار زیادی در پیشرفت های علمی و فکری و شکوفایی تمدنی مسلمانان داشت. در طول این نهضت (از نیمه قرن دوم تا اواخر قرن چهارم هجری) شمار زیادی از آثار علمی در موضوع های فلسفه، طب، ریاضیات، نجوم، موسیقی، کیمیا، گیاه شناسی و جانورشناسی، سیاست و کشورداری از زبان های پهلوی (ایرانی)، سریانی (زبان مردم شام)، یونانی و سانسکریت (هندی) به عربی ترجمه شد.

۳۲- مشهورترین مترجمانی که در بیت الحکمه فعالیت داشتند را ذکر کنید؟

از مشهورترین این مترجمان، می توان از حنین بن اسحاق، اسحاق بن حنین، برادران بنی موسی (خاندان خوارزمی) و خاندان بختیشوع نام برد.
۳۳- کدام خلیفه عباسی علاقه فراوانی به مباحث و مناظره های علمی از خود نشان می داد؟
مأمون خلیفه عباسی

۳۴- اقدامات در زمینه فکری و علمی در دوره عباسیان چه نتایج داشت؟

به هر حال، تحت تأثیر تعالیم اسلام و مجموعه ای از امکانات و حمایت های مادی و معنوی که در دوره نخست خلافت عباسی فراهم آمد، تحول فکری و علمی عظیمی در میان مسلمانان ایجاد شد. آثار و پیامدهای این تحول، پیشرفت فوق العاده مسلمانان در رشته های مختلف علوم و معارف و پا به عرصه نهادن دانشمندان و متفکران بزرگی بود.

۳۵- امام کاظم علیه السلام چرا و به دستور چه کسانی به زندان افتاد و به شهادت رسید؟

امام کاظم علیه السلام (۱۲۸ - ۱۸۳ ق) تا ۱۶۹ ق در مدینه به بیان تعالیم اسلام و تربیت شاگردان اشتغال داشت. آن حضرت شیعیان را از همکاری با حکومت عباسی منع می کرد و در موقعیت های مختلف با سخنانی صریح به نفی حاکمیت عباسیان می پرداخت. از این رو، به دستور مهدی و هارون عباسی به زندان افتاد و سرانجام در زندان به شهادت رسید.

۳۶- دوره زندگانی امام هشتم شیعیان (۱۴۸ - ۲۰۳ ق)، همزمان با دوران خلافت چه کسانی بود؟
امین و مأمون

۳۷- چرا مأمون امام رضا(ع) را از مدینه به مرو منتقل کرد؟

مأمون در آغاز خلافتش با بعضی قیام های علویان و مخالفت طرفداران امین روبه رو شد. از این رو، به منظور کسب حمایت شیعیان، مهار قیام های علویان و جلب اعتماد خراسانیان، امام رضا علیه السلام را از مدینه به مرو منتقل و مجبور به پذیرش مقام ولایتعهدی خود کرد.

۳۸- مأمون به تشویق چه کسی امام رضا(ع) را از مدینه به مرو منتقل کرد؟

تشویق فضل بن سهل

۳۹- فعالیت امامان شیعه پس از امام رضا علیه السلام بر چه اساسی استوار بود؟

فعالیت امامان شیعه پس از امام رضا علیه السلام بر تربیت شاگردان و یاران برجسته، مقابله با تحریف مبانی دینی و سنت نبوی، حفظ جامعه شیعی و مبارزه با جریان های فکری و فرهنگی انحرافی در شیعه متمرکز بود.

۴۰- امامان شیعه پس از امام رضا علیه السلام ناگزیر به اقامت در کجا شدند؟

سامرا

۴۱- فاطمیان چه کسانی بودند؟

فاطمیان، خاندانی از شیعیان اسماعیلی مذهب بودند. اسماعیلیه شاخه ای از فرقه شیعه هستند که اسماعیل پسر امام جعفر صادق علیه السلام را که قبل از آن حضرت وفات یافته بود، به عنوان امام هفتم می شناسند.

۴۲- انشعابات فاطمیان را بنویسید؟

اسماعیلیان در بین خود انشعاباتی یافتند؛ یک گروه آنان، اسماعیلیان فاطمی بودند که به استمرار امامت در فرزندان اسماعیل اعتقاد داشتند. از این رو، خلفای فاطمی، خود را از نوادگان اسماعیل، پسر امام جعفر صادق علیه السلام، می شمردند.

۴۳- چگونگی تأسیس خلافت فاطمیان را توضیح دهید؟

در شرایطی که خلافت عباسی در سراسر سیبوی ضعف و انحطاط افتاده بود، یکی از نوادگان اسماعیل، پسر امام جعفر صادق علیه السلام به نام عبیدالله مهدی، حکومتی را در شمال آفریقا (تونس و مراکش) بنیاد نهاد (۲۹۷ ق) که به خلافت فاطمیان معروف شد. خلفای فاطمی پس از مدتی، مصر را نیز به تصرف درآوردند و شهر قاهره را به عنوان پایتخت خود بنا کردند تا با بغداد عباسیان رقابت کند. آنان سپس، منطقه شام را نیز گرفتند.

۴۴- اوج قدرت خلافت فاطمیان در زمان چه کسی بود؟

خلافت فاطمیان در زمان مُسْتَنْصِر (ح ۴۲۷ - ۴۸۷ ق) به اوج قدرت و شکوه دست یافت و قلمرو آن به نهایت وسعت خود رسید.

۴۵- در زمان مُسْتَنْصِر خلیفه فاطمی چه کسی قیام کرد و نتیجه چه شد؟

در زمان او، فردی به نام آرسلان بساسیری در عراق قیام کرد و با بیرون راندن خلیفه عباسی از بغداد، به نام خلیفه فاطمی خطبه خواند، اما خیلی زود توسط طغرل سلجوقی سرکوب و نابود شد.

۴۶- حکومت فاطمیان در زمان کدام خلیفه، اقتصادی پررونق و کشاورزی، تجارت و صنعت پیشرفته‌ای داشت؟

مستنصر خلیفه فاطمی

۴۷- چگونگی ضعف و انقراض فاطمیان را توضیح دهید؟

از اواخر دوران مستنصر، حکومت فاطمیان دچار ضعف سیاسی و بحران اقتصادی شد. حملات پیاپی سلجوقیان به قلمرو خلافت فاطمی و سپس شروع جنگ‌های صلیبی، وضعیت آن را بدتر کرد. حکومت فاطمیان سرانجام توسط صلاح الدین ایوبی منقرض شد (۵۶۷ ق).

۴۸- روابط فاطمیان و عباسیان را شرح دهید؟

روابط دو خلافت فاطمی و عباسی همواره خصومت آمیز بود. فاطمیان خلافت را حق خود می‌دانستند و حکومت عباسیان را به رسمیت نمی‌شناختند. علاوه بر آن، خلفای فاطمی با تسلط بر مناطق شام و حجاز، حکومت عباسیان را به شدت تهدید مورد تهدید قرار دادند.

فاطمیان همچنین با فرستادن عده زیادی از داعیان (مبلغان مذهب اسماعیلیه) به سرزمین‌های دور و نزدیک، از جمله عراق، ایران و یمن و گسترش دعوت اسماعیلی، خشم و وحشت خلفای عباسی و سلاطین سلجوقی را برانگیختند. برخی از مبلغان اسماعیلی، علاوه بر فعالیت‌های تبلیغی، علیه دشمنان خود اقدام به عملیات سیاسی و نظامی نیز می‌کردند.

در مقابل، عباسیان نیز کوشیدند با استفاده از توان سیاسی و نظامی حکومت سلجوقیان و دیگر متحدان خود، با خلافت فاطمی مقابله کنند. خلافت عباسی همچنین اقدام به تبلیغات گسترده‌ای علیه فاطمیان کرد و به ترفندهای گوناگونی متوسل شد که نشان دهد نسب خلفای فاطمی جعلی است و آنان از نسل علی علیه السلام و فاطمه سلام‌الله‌علیها نیستند.

۴۹- سیاست مذهبی فاطمیان را بیان نمایید.

خلافت فاطمی نسبت به ترویج مذهب تشیع اسماعیلی و رواج آیین‌های شیعی در مناطق زیر سلطه خود اهتمام جدی داشت و از عالمان شیعی حمایت می‌کرد. فاطمیان در شهرهای قلمرو خود به نام امامان اسماعیلی خطبه می‌خواندند. اگر چه معدودی از خلفای فاطمی، محدودیت‌هایی را برای پیروان سایر مذاهب از جمله اهل تسنن ایجاد کردند، اما در بیشتر دوران حکومت فاطمیان، اهل تسنن آزادانه به زندگی و فعالیت دینی و اجتماعی خود مشغول بودند.

۵۰- فعالیت‌های علمی و فرهنگی فاطمیان را شرح دهید؟

قاهره در روزگار فاطمیان شاهد شکل‌گیری و فعالیت وسیع مراکز علمی و آموزشی گوناگونی بود. یکی از بادوام‌ترین دانشگاه‌های دنیای اسلامی با نام آل‌آزهر توسط فاطمیان در آن شهر بنیان نهاده شد (۳۵۹ ق) و تا کنون با همین نام به فعالیت خود ادامه داده است.

علاوه بر آن، مرکز علمی بزرگ دیگری با نام دارالعلم (الحکمه) در قاهره شکل گرفت و استادان بزرگی در آن مرکز علمی به تدریس علوم مختلف از قبیل فقه، نجوم، طب، ادبیات و... گماشته شدند.

به منظور آنکه دارالعلم قاهره بتواند نقشی همچون بیت الحکمه بغداد داشته باشد، کتاب‌های زیادی تهیه و در اختیار مشتاقان علم که در آن مشغول فعالیت علمی بودند، نهاده شد.

۵۱- هدف اساسی فاطمیان از ایجاد مراکز علمی و آموزشی بزرگ چه بود؟

تربیت عالمان و داعیان مسلط به تعالیم مذهب اسماعیلی و دیگر معارف بود. اغلب دانش‌آموختگان این مراکز، دانشمندان و عالمان برجسته‌ای بودند که کتاب‌ها و رساله‌های زیادی در فلسفه، کلام، فقه و دیگر علوم تألیف کردند و دعوت اسماعیلی را در درون قلمرو فاطمیان و خارج از آن تا هندوستان و ماوراءالنهر گسترش دادند.

۵۲- چه عاملی در دوره فاطمین به توسعه هنرهای تزئینی و معماری کمک کرد؟

علاقه خلفای فاطمی به مظاهر شکوه و جلال

۵۳- باشکوه‌ترین شهری که فاطمیان بنا کردند را نام برده و ویژگی‌های آن را بنویسید.

فاطمیان شهرهای مختلفی را بنا کردند که باشکوه‌ترین آنها قاهره بود. مساجد جامع آزره، جامع حاکم و جامع آقمر از مشهورترین نمونه‌های آثار معماری این عصر در قاهره به شمار می‌روند.

۵۴- در دوره فاطمیان چه هنرهایی رایج بود؟

نقاشی، شیشه‌گری، کاشی‌کاری، منبت‌کاری، کاغذسازی و فلزکاری